

9. *Крапивина И. В.* Проблемы формообразования в музыкальном минимализме : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02 / И. В. Крапивина ; Новосиб. гос. консерватория (академия) имени М. И. Глинки. – Новосибирск, 2003. – 192 с.
10. *Кром А. Е.* Классическая фаза американского музыкального минимализма: дис. ... д-ра искусствоведения : 17.00.02 / А. Е. Кром ; Нижегородская гос. консерватория (академия) имени М.И. Глинки. – Нижний Новгород, 2011. – 456 с.
11. *Назайкинский Е. В.* Логика музыкальной композиции / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1982. – 319 с.
12. *Панкевич Г. М.* Проблемы анализа пространственно-временной организации музыки / Г. М. Панкевич // Музыкальное искусство и наука : [сб. ст. ; вып. 3]. – М. : Музыка, 1978. – 230 с. – С. 124–144.
13. *Поспелов П. Г.* Минимализм и репетитивная техника: сравнение опыта американской и советской музыки / П. Г. Поспелов // Муз. академия. – 1992. – № 4. – С. 74–82.
14. *Серова О. Ю.* Тиша як специфіка презентації просторово-часових форм мінімалізму у музичній творчості / О. Ю. Серова // Мистецтвознавчі записки : [зб. наук. праць ; вип. 22]. – К. : Міленіум, 2012. – 357 с. – С. 119–126.
15. *Серова О. Ю.* Специфіка стильових інтерпретацій мінімалізму у творчості російських композиторів / О. Ю. Серова // Питання культурології : [зб. наук. праць; вип. 28] / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2012. – 207 с. – С. 108–121.
16. *Серова О. Ю.* Стиль «мінімалізму» у сучасній європейській музиці / О. Ю. Серова // Вісник КНУКіМ. (Серія «Мистецтвознавство»): [зб. наук. праць ; вип. XXIV]. – К. : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2011. – 248 с. – С. 187– 197.
17. *Токун Е. А.* Арво Пярт. Tintinnabuli : техника и стиль : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. искусствоведения : 17.00.02 / Е. А. Токун ; Моск. гос. консерват. им. П. И. Чайковского. – М., 2010. – 26 с.
18. *Mertens W.* American Minimal Music: La Monte Young. Terry Riley. Steve Reich. Philip Glass : [transl. by J Hautekiet] / preface by Michael Nyman / Wim Mertens. – London : Kahn &Averill; NY. : Alexander Broude, 1983. – 128 p.
19. *Potter K.* Four musical minimalists : La Monte Young, Terry Riley, Steve Reich, Philip Glass / Keith Potter. – N.Y : Cambridge University Press, 2000. –390 p.
20. *Schwarz R.* 20th-century composers. Minimalists / K. Robert Schwarz. – London : Phaidon Press Limited. – 1996. – 238 p.

УДК 13

*Марія Олександрівна Яркіна,
магістр мистецтв, аспірантка денного відділення філософського факультету
Київського національного університету будівництва і архітектури*

РЕДУКЦІЯ ТА ІНВЕРСІЯ ЯК ГРАНИЧНІ ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИМВОЛІВ В КУЛЬТУРНО–ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Стаття являє собою частину дисертаційного дослідження на тему трансформації та інверсії універсальних символів в культурно-історичному контексті. Автор статті представляє результати теоретичного осмислення проблеми вивчення символу. Метою є висвітлення природи таких понять як інверсія та редукція символу. Автор наголошує на тому, що виникнення символу, як деякої закінченої форми, є перш за все актом свідомості, результат реалізації певної структури свідомості. Особлива увага приділена зв'язку між символом та первинною ідеєю, яка його породила.

Ключові слова: символ, ідея, цивілізація, свідомість, трансформація, інверсія, редукція.

*Мария Александровна Яркина,
магистр искусств, аспирантка дневного отделения философского факультета
Киевского национального университета строительства и архитектуры*

РЕДУКЦИЯ И ИНВЕРСИЯ КАК ГРАНИЧНЫЕ ЭТАПЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СИМВОЛОВ В КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Статья является частью диссертационного исследования на тему трансформации и инверсии универсальных символов в культурно-историческом контексте. Автор статьи представляет результаты теоретического осмысления проблемы изучения символа. Целью является освещение природы таких понятий как инверсия и редукция символа. Автор отмечает, что возникновение символа как некоторой законченной формы является прежде всего актом сознания, результатом реализации определенной структуры сознания. Особенное внимание уделено связи между символом и первичной идеей, которая его породила.

Ключевые слова: символ, идея, цивилизация, сознание, трансформация, инверсия, редукция.

*Maria Oleksandrivna Yarkina,
master of Art full-time graduate student of Philosophy Faculty
of Kiev National University of Construction and Architecture*

REDUCTION AND INVERSION AS THE BORDER STAGES OF TRANSFORMATION OF SYMBOLS ARE IN A CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT

The article shows a soba part of dissertation research on a theme of transformation and inversion of universal symbols in a cultural and historical context. The author of the article presents the results of theoretical comprehension of problem of study of symbol. An aim is illumination of nature of such concepts as inversion and reduction of symbol. An author marks that origin of symbol, as some complete form is foremost the act of consciousness, result of realization of certain structure of consciousness. The special attention is spared to connection between a symbol and primary idea that generated him. Thus social life is formed as system of the character set, functioning in society and according to the contents are often far from initial ideas which in turn and generated them. Therefore society appears as if in the pseudo-cultural environment where the social community is provided with acceptance of concepts and definitions by which the sense and, therefore, a role and value of initial idea are lost. The social behavior thus is defined by already simple combination of symbols, instead of the content of initial idea.

Key words: idea, civilization, consciousness, transformation, inversion, reduction.

Найчастіше ідеї зароджуються в незалежному від свідомості вигляді, але по мірі реалізації діють в суспільстві вже у кінцевих формах, перенесених у сферу свідомості та закріплених у формі символів, які можуть стати узгодженими формами соціально-культурного спілкування. Ми знаємо, що символ первісно існує саме в свідомості у вигляді ідей, релігійних переконань або стійких асоціацій. Проектуючись у реальний світ, він матеріалізується, тобто транлюється людиною у матеріальну площину, набуваючи свого візуального вигляду, і стає виразником свідомості як індивідуальної, так і колективної.

Таким чином, соціальне життя формується як система набору символів, що функціонують у суспільстві, причому за своїм змістом часто вже далекі від вихідних ідей, які, в свою чергу, їх же і породили. Через це суспільство опиняється ніби у псевдокультурному середовищі, де соціальна спільність забезпечується прийняттям понять і визначень, за якими сенс і, отже, роль та значення вихідної ідеї втрачені. Соціальна поведінка таким чином визначається вже простим комбінуванням символів, а не змістом вихідної ідеї.

Світ символів, безумовно, є важливою складовою культури народу, суспільства, цивілізації. Через простоту і загальнодоступність своїх форм символ створює поле для користування матеріальними чи духовними (у релігійному аспекті) досягненнями, збільшує темпи проникнення їх у повсякденне життя, тим самим спрощуючи його, роблячи більш інтенсивним та насиченим. Отже, саме символи створюють враження соціальної спільності на основі загальної застосовності своїх форм. Так, всі ми живемо в оточенні знаків, символів, ярликів, клейм, «модних брендів», численних логотипів. Споконвіку під впливом одних символів людство йшло у хрестові походи, завойовувало нові землі, починало спустошуючі війни, під безглуздим впливом інших – спустошувало полиці магазинів, зачароване знаками престижних фірм або звичних із радянських часів «знаками якості». Під тінню одних символів проходить просте повсякденне життя людей, інші ж символи змітають з обличчя планети цілі народи, гинуть цивілізації, знищуються вірування... і виникають нові [2, 4].

Таким чином, в нашому дослідженні ми виносимо на розгляд наукові поняття *символ* та *цивілізація*, які, майже утворюють єдине ціле, адже символи, за Тойнбі, входять у поняття «душа цивілізації». Хоча на відміну від Шпенглера, який пояснює розходження цивілізацій (у Шпенглера – культур) розходженням прафеноменів – первинних символів, що лежать в основі кожної цивілізації, – Тойнбі вбачає споконвічну внутрішню єдність усіх цивілізацій, розходження яких викликані неповторністю життєвого шляху кожної цивілізації: «Різноманіття, подане в людській природі, людського життя і соціальних інститутів, – це штучний феномен, і він лише маскує внутрішню єдність» [5]. З усіх інститутів, які формують цивілізацію, справжнє відродження несе з собою тільки релігія. В ній Тойнбі бачить «найвищу точку безперервного висхідного руху в духовному прогресі, який не тільки пережив послідовні мирські катастрофи, але і був породжений їх болісним досвідом» [5].

Згадаймо, А. Дж. Тойнбі ідентифікував 32 цивілізації, в тому числі 21, які повністю розвинулися або розкрилися. Всі самотні цивілізації є посправжньому індивідуальними, однак, це не виключає їх фундаментальної внутрішньої спільності, схожих механізмів і цілей розвитку.

Релігія як історично сформований тип світогляду має свої універсальні символи, що і утворюють «ядро» культу, навколо якого формується цивілізація. Всі історично сформовані символи так чи інакше несуть на собі релігійне забарвлення. Ми пам'ятаємо, що генезис символу починається в лоні міфологічного світогляду, де символ перш за все слугував знаряддям впливу на хід подій. Так, символ і символіка взяли свій початок у магії і знаходили благодатне підґрунтя

скрізь, де розум не міг дати відповідь на питання, які людина ставила перед собою. Не тільки Єгипет, Індія, іудейська кабалістика або Давня Греція – все середньовічне християнство пронизане символікою. Саме релігія бачиться Тойнбі «цілісною і єдиною порівняно з багатоваріантною і повторюваною історією цивілізацій» [5] з низхідним обертальним рухом колеса цивілізації. Філософське ж осмислення поняття символу починається в античній філософії, адже саме з античною культурою прийнято пов'язувати початок абстрактного мислення. Платон першим дав цілісне трактування символу як інтуїтивної вказівки на вищу ідеальну форму об'єкта. Цю ідеалістичну інтуїтивістську інтерпретацію символу, що відокремлювала символ від раціональних форм пізнання, згодом розвинули неоплатоніки; вона і стала основою християнського символізму, у якому все суще мислилося як символ вищої незнанної сутності – Бога.

Отже, виникнення символу, як деякої закінченої форми, є перш за все актом свідомості, результат реалізації певної структури свідомості. Проте, якщо ідея народжується як результат руху вектора свідомості, то символ виникає як завершення цього руху, коли вектор набуває свого візуального виразу. Проте разом із рухом історичних процесів людська свідомість невпинно змінюється, народжуючи нові ідеї і віддзеркалюючи певні уподобання, нові моральні норми. Свідомість, трансформуючись під впливом часу, трансформує і універсальний символ, який ніби «всмоктує» нові поняття, отримуючи все нові і нові на шарування значень. Цей процес трансформації символу може бути нескінченним і носити еволюційний характер за умови, що не втрачено механізм переходу *від символу до ідеї, яка його породила*. Механізм цей, як зрозуміло, закладений в самій структурі свідомості. В іншому випадку ми маємо справу з редукцією символу, тобто остаточним розривом між первинною ідеєю і самим символом, який був нею сформований. Зрозуміло, якщо ми маємо процес формування символу з ідеї, то має існувати і зв'язок зворотний, тобто перехід від символу до ідеї, який стає можливим, якщо простежити і зрозуміти, як змінювалася свідомість учасників історичних подій і до яких подальших змін призвів цей процес. Але, якщо символ втратив своє ціннісне або релігійне навантаження, перетворившись лише на візуальну подобу (так трапляється, коли стародавній символ використовується як фірмовий знак, або логотип), то це можна вважати граничним етапом трансформації символу, хоча граничний етап трансформації символу не завжди можна вважати остаточним.

Як ми знаємо, символ, який у прихованій формі містить у собі всі можливі проявлення речей і створює перспективу для нескінченного розгортання думки, втративши тягар первинного навантаження, яке було закладено в нього, і по суті сприяло його виникненню, може набути зовсім нового – протилежного значення. Умови для цього процесу можуть бути створені штучно (як це відбулося зі свастикою), або візуальний символ, значення якого поступово втрачено, отримує нове життя із новим значенням і новим ціннісним навантаженням. Момент зміни значення символу на протилежне, який фіксується в історичній площині, ми можемо назвати *інверсією символу*.

Інверсія відбувається тоді, коли трансцендентна природа символу зіштовхує в собі протилежні чи взаємно виключні поняття. І якщо Традиційні символи є найбільш ясним видимим вираженням самих принципів реальності та метафізичних процесів у матеріальному світі, то інверсія символів може виступити як вороже чи контртрадиційне явище.

Хоча явище, яке ми називаємо контртрадицією і щільно пов'язуємо з окультизмом, має і своїх прихильників, таке положення ґрунтується на психологічній основі, оскільки свідомість під час процесу сублімації іноді заохочувала інверсію і метаморфози суцього.

Протиріччя, контраст, порядок або збіг протилежностей можуть у відповідності із їх трансцендентним змістом, на думку реципієнта, відкрити шлях у інший світ, або, простіше, позначити центральний пункт інверсії. Так, К.Г. Юнг, який трактував термін «символ» як назву або навіть образ, що володіє крім свого загальноживаного ще й особливим додатковим значенням, що несе щось невизначене, *невідоме*, зазначав, що алхімік має виразити це *невідоме* за допомогою контрастів [6, 5-6], а Шнайдер (якого вважали окультистним генієм) стверджував, що оскільки світ дуалістичний, то будь-яке явище або затвердження визначається своєю протилежністю. Проте не зважаючи на це, з позиції традиційної культури, яка закладає в універсальні символи свої релігійні та інші ціннісні значення, інверсія – явище вороже. Наприклад, християнський хрест, який став найважливішим феноменом людської свідомості через розп'яття Ісуса Христа. Поєднання Бога та людини (його створіння) стається через принесену Ним жертву. В цьому найяскравіше вбачається вираз земного подвигу Христа. Ця жертва відновлює повне єднання між Богом та його створінням. Є. Трубецької пише: «Добровільна смерть Боголюдини саме і означає відновлення зв'язку людини із вічним життям, повернення людського ества до того життя, яке не помирає», і ще: «Християнська віра є насамперед віра в Христа, досконалого Бога і в той же час – досконалої людини. Не самий факт Боговтілення представляє тут особливість християнства, його відмінність від інших релігій, – і не явище Божества в людському образі, – а нероздільна і непоєднувана єдність Божої та людської природи. Божество втілене і Божество, що є в людському образі, відомо багатьом іншим релігіям. Але християнство – єдина з цих релігій, в якій ні Божеське не поглинає людського, ні людське – Божеського, а той і інше ество, не перетворюючись на інше, що перебуває у всій своїй повноті і цілісності в з'єднанні. Людина, з'єднуючись з Богом, тут не розчиняється в Ньому, а навпаки, відтворює порушену стражданням і смертю цілість своєї істоти, досягаючи повноти і досконалості свого людського життя. Отже, вінець творіння – досконала людина – вміщує в собі повноту Бога, стає Боголюдиною; в цьому і полягає розв'язання основного питання життя, – єдино можливий вихід з порочного кола, в якому обертається світ» [1, 49].

Також ми пам'ятаємо слова з Біблії: «Христос Спаситель за всіх грішників прийняв найганебніше страждання і смерть. На Хресті була принесена жертва умилостивлення» (Рим. 3, 25).

Спробуємо відповісти на питання: «Що може статися, якщо хрест отримає свою інвертовану форму?». Звичайно, перегортаючи символ ми змінюємо і його значення на протилежне, і перед нами постає символ сатанізму, який є антитезою християнської релігії, відповідно, всі його символи несуть суто інвертований характер. Сатанізм із упевненістю можна віднести до контртрадиції, яка виникає як реакція на неприйняття християнських догм і цінностей, небажання працювати над своїм самовдосконаленням, а обрати більш легкий шлях – шлях повної свободи від заборон і обмежень. Перевернутий хрест – це символ, вкрадений з іншої традиції і адаптований під інші потреби новосформованих цінностей. «Людина всього лише ще одна тварина, іноді краще, частіше гірше, ніж ті, хто ходить на чотирьох лапах; тварина, яка внаслідок свого нібито “божественного, духовного і інтелектуального розвитку” стала найбільш небезпечною істотою з усіх тварин», – говорить Антон Шандор Ла Вей в своїй «Чорній біблійі». Отже, беззаперечним фактом є те, що головний символ християнства в перевернутому вигляді має антихристиянський чи взагалі антирелігійний характер. В силу цього перевернутий хрест набув широкого поширення в сучасній масовій культурі насамперед як символ сатанізму. В цьому випадку не можна говорити про дуалістичність символу, бо поєднання в ньому таких взаємовиключних та ворожих понять є неприпустимим.

Виявивши такий небезпечний аспект в процесі трансформації символів, маємо визначити певні види інвертації символів, адже під час дослідження було виявлено три типи інверсії символів. Перший може означати чисто геометрично перевернутий знак, або символ чи слово, записане навпаки, другий – запозичення символу з традиції і надання йому нового змісту, який протирічить первісному, та (або) нового використання, також протилежне первісному (це контртрадиція). Інверсія змісту може супроводжуватися геометричним перегортанням, але не завжди. Це третій – змішаний тип інверсії, коли разом із перегортанням знаку перевертається і його змістове значення. Не слід плутати ці значення аби не припуститися логічної помилки. Потрібно також відрізнити інверсію символу від розвитку його значення, тобто трансформаційної еволюції. Інверсія відрізняється саме тим, що символ набуває протилежного значення та (або) протилежного засобу свого використання, що конфліктує із філософськими та теологічними доктринами рідної для символу традиції, тоді як в процесі трансформації ми бачимо нове значення символу, яке, проте, не конфліктує з первісним, а скоріше доповнює його.

Редукцію ж символу ми маємо зафіксувати в той момент, коли спостерігаємо повний відрив візуального символу з ідеєю, яка стояла на початку його виникнення.

Підсумуємо викладене. По-перше, символи є репрезентацією не предметів і подій, а свідомих посилок та результатів свідомості [3]. Тому ми маємо пам'ятати, що символ – це ключ, який дозволяє проникнути в сферу набагато складнішу, ніж сам він є. За символом стоїть розгадка людської психіки, її свідомих та несвідомих структур, а може, і самої будови душі. Багато що, не

виражене словами, може бути доповнене символами. В будь-якому символі є елемент того, що не можна виразити [4]. По-друге, символи є найбільш універсальною мовою, якою відбувається і презентація свідомості неусвідомлюваного психічного змісту, афективних аспектів образів, і міжособистісний діалог за скільки завгодно невизначеного, прихованого для його учасників змісту «висловлювань». Ці аспекти є одними з ключових моментів життя людини, тому візуальні символи дозволяють побачити уявлення людей про своє життя, про віру, про світ і в силу свого передбачення конструювати суб'єктивну і соціальну реальність. І саме через це тема, яку розпочато в цій статті, можна вважати лише першим етапом дослідження редукції та інверсії як граничних етапів трансформації символів в культурно-історичному контексті.

Література

1. *Евгений Трубецкой. Смысл жизни ГЛАВА I. Мировая бессмыслица и мировой смысл I. Бессмыслица существования 2007*, Библиотека «Вѣхи».
2. *Климович К.К. У власти символов / К.К. Климович. – М.–Рязань: «Русская правда», 2010. – 240 с.*
3. *Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке. / М.К. Мамардашвили, А.М. Пятигорский. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/mamapg02/index.htm>*
4. *Пивоев В.М. Философия символа / В.М. Пивоев. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://petrsu.karelia.ru/Chairs/culture.html>*
5. *Тойнби А. Дж. Постигание истории/ А. Дж. Тойнби. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000991/st000.shtml>*
6. *Юнг К.Г. Человек и его символы / К.Г. Юнг. – М.: Серебряные нити, 1997. – 368 с.*